

М. А. Козоріз

Особливості становлення та розвитку підприємницького сектора економіки України

Розглядаються особливості становлення та розвитку підприємництва України. Висвітлені фактори, які заважають активізації інноваційної діяльності в секторі підприємницької діяльності.

Ключові слова: підприємництво, капіталізація підприємств, фактори розвитку підприємництва.

В світовій системі господарювання підприємництво визначається як форма господарювання, яка є найбільш активним учасником ринкової економіки, що забезпечує не тільки її ефективний розвиток, а й успішно розв'язує соціальні проблеми в сфері зайнятості населення і безробіття. Зважаючи на це, уряди розвинених держав світу приділяють велику увагу створенню умов для ефективного функціонування підприємницьких структур. При цьому практично кожна держава світу розробляє свою політику щодо розвитку підприємництва та механізми її реалізації, формує законодавчу базу, що регламентує і стимулює підприємницьку діяльність в тих напрямках, які є найбільш важливі для національної економіки.

В Україні підприємництво офіційно визнано з кінця 80-х років минулого століття і за цей період пройшло декілька стадій розвитку. Дослідження етапів становлення та розвитку підприємництва в Україні дозволяють виділити цілу низку особливостей його функціонування у вітчизняній економіці.

По-перше, становлення підприємницьких структур в Україні відбувалось стихійно за відсутності чітко визначеної довгострокової політики держави щодо розвитку підприємницької діяльності, механізмів її реалізації та законодавчої бази з орієнтацією лише на досвід інших держав.

По-друге, реалізація задекларованої на державному рівні концепції реформування вітчизняної економіки на основі розукрупнення і роздержавлення потужних виробничих об'єднань призвела до втрати останніми не тільки зовнішніх, а й внутрішніх товарних ринків.

По-третє, на відміну від розвинених держав світу, підприємництво в Україні формувалось в несприятливій ситуації та в умовах наростання високих темпів інфляції і гіперінфляції, що знецінювало вартість капіталу і знижувало зацікавленість підприємців в збільшенні обсягів виробництва.

По-четверте, в умовах відсутності належної законодавчої бази підприємницька діяльність набула характеру тіньової або напівтіньової. Це сприяло швидкому збагаченню власників тіньового капіталу та негативного сприйняття його більшою частиною населення, доходи якого в умовах високого рівня інфляції знижувались.

По-п'яте, відсутність соціального захисту населення, з боку держави в умовах наростання безробіття, створювало можливості для порушення чинного законодавства з боку підприємців власників. В першу чергу це проявилось в тому, що в Україні мають місце низький рівень оплати праці, затримки у виплаті заробітної плати працівникам підприємств всіх форм власності.

По-шосте, перші етапи становлення підприємництва супроводжувались низьким рівнем виконавчої дисципліни як з боку підприємців-власників так і з боку виконавчих органів влади. Це стосується перш за все сплати та збирання податків. Достатньо зазначити, що в Україні протягом багатьох років питома вага збиткових підприємств не знижувалась нижче від 40%. Тобто не зважаючи на численні спроби урядових структур, розв'язати проблему збитковості вітчизняних підприємств досі не вдалось.

По-сьоме, створені в результаті масової приватизації підприємницькі структури досить довгий час продовжували керуватись у своїй діяльності принципами адміністративно-командної, а не ринкової економіки, що негативно вплинуло на результати господарювання.

Перелік особливостей, які відрізняють розвиток вітчизняного підприємництва від розвинених країн світу, можна було би продовжити, але й ті, що зазначені, достатньо повною мірою характеризують наявність проблем, які гальмують та знижують ефективність цієї визнаної в світовій економіці прогресивної форми господарювання. Слід при цьому констатувати, що в усіх країнах визначальними факторами розвитку підприємництва є:

- потреби суспільства в продукції та послугах підприємництва, які формуються в ринковому середовищі на об'єктивних законах попиту і пропозиції;
- політика держави стосовно підтримки розвитку підприємницьких структур та механізми її реалізації на засадах чинної законодавчої бази.

В Україні за шістнадцять років незалежності для повного прояву цих факторів не було належних умов при неодноразових спробах урядових структур їх реалізувати.

Власне відсутність довгострокової виваженої та послідовної політики з боку держави стосовно розвитку підприємництва в Україні позначилось на результатах його функціонування. Аналіз динамічних змін, які відбувались в сфері розвитку підприємництва в Україні, дозволяє виділити такі етапи становлення підприємницького сектора в Україні:

Перший етап (1989–1993 рр.) – розукрупнення державних виробничих об'єднань та створення на їх основі сукупності кооперативів. Ключовими фігурами підприємницької діяльності на цей час стають кооператори, нові власники новостворених підприємств недержавної власності.

Другий етап (1994–1998 рр.) – формування підприємств з недержавною формою власності, які створювались в результаті масової приватизації державних підприємств і реорганізації їх у акціонерні товариства (АТ) відкритого і закритого типу; створення спільних з іноземними партнерами підприємств (СП); створення нових малих і середніх підприємств приватної власності.

Третій етап (1999–2007 рр.) – створення інтегрованих підприємницьких структур на базі об'єднання малого, середнього і великого бізнесу; фінансово-промислових об'єднань і груп з використанням сучасних форм організації і менеджменту (холдинги, міжгалузеві корпорації, консорціуми тощо).

Таким чином, можна констатувати, що на теперішній час в Україні сформувався досить потужний підприємницький сектор.

Зокрема з усієї кількості зареєстрованих суб'єктів господарювання, що становить 1070705 одиниць 838377 складають суб'єкти приватної власності тобто 78,3%; 43580 (або 4%) державної власності і 79461 (або 7,4%) комунальної та комунально-кооперативної власності. Із загальної кількості найманих працівників 73% працюють на підприємствах з приватною формою власності, 19,8% – на державних підприємствах і 7,2% на підприємствах комунальної власності

У розподілі за формами власності у промисловості станом на початок 2006 р. 92,5% складають суб'єкти приватної власності; 2% – державної, 5,5% – комунальної і комунально-корпоративної власності. Дещо інші пропорції склались на цей же період при розподілі суб'єктів господарювання за обсягами реалізованої продукції. Зокрема суб'єкти приватної власності забезпечували 84,6% реалізованої продукції, державні підприємства – 14,2% і комунальної власності – 1,2%.

Аналіз структури інвестицій в основний капітал показав, що із загального обсягу, прийнятого за 100% в структури приватної власності вкладено у 2004 р. – 64,8%; у 2005 р. – 74,8%; державної власності відповідно 28,4% і 18,5%; комунальної і комунально-корпоративної – 6,8% і 6,55%. Тобто у вітчизняній економіці мають місце певні диспропорції між кількістю підприємств, обсягами реалізованої ними продукції та інвестиціями вкладеними в основний капітал.

Аналіз фінансового результату суб'єктів господарювання за формами власності показав, що підприємства комунальної власності є збитковими (за 2005 сума збитків становила 820,8 млн. грн.). Величина прибутку на одного найманого працівника на підприємствах приватної власності за аналогічний період становила 8,39 тис. грн. на державних підприємствах – 3,81 тис. грн., тобто більше ніж удвічі нижча.

Світовий досвід показує, що ринковій економіці в забезпеченні її розвитку активну роль відіграють суб'єкти малого і середнього бізнесу. В Україні ця форма господарювання набула досить високих темпів розвитку. Зокрема, на теперішній час в Україні зареєстровано понад 300 тис. малих підприємств. З розрахунку на 10 тис. населення в Україні припадає 63 малих підприємства, що відповідає за рівнем цього показника розвиненим державам світу.

Однак частка продукції МП у загальних обсягах реалізованої є надто низькою і становить 5-6%. В той час як в розвинених державах вона становить 30-40%.

Фінансовий результат діяльності малих підприємств є від'ємний, тобто в цілому малий бізнес в Україні є збитковим. Лише за 2006 рік вдалось подолати збитковість, а по окремих регіонах збитковість малого бізнесу продовжує існувати (табл. 1). Найбільш позитивний результат за 2006 досягнуто малими підприємствами Донецької області. Значно покращились фінансові результати малих підприємств Харківської області. В цілому слід зазначити наявність суттєвих розходжень в ефективності функціонування малих підприємств за регіонами. Звертає на себе увагу погіршення ситуації у сфері малого бізнесу м. Києві. Зокрема, в місті Києві, найбільшому промислово-господарському центрі, започаткувалась негативна тенденція зниження ефективності діяльності МП.

Таблиця 1

Фінансовий результат (сальдо) діяльності
малих підприємств, млн. грн.

Регіони	2002	2003	2004	2005	2006
Україна	-783,2	-1233,6	-1344,1	-529,0	249,5
Донецька область	-28,5	-323,2	-1164,3	-291,3	710,8
Львівська область	0,8	-36,0	-31,9	-38,8	-49,5
Харківська	-108,2	-125,0	102,3	231,9	621,6
м. Київ	85,3	48,9	702,2	357,4	12,6

Звичайно, що на рівень збитковості впливає велика кількість різних факторів, в тому числі: вид діяльності і політика держави стосовно підтримки малого підприємництва і компетентність власників. Але при цьому відкритими залишається питання:

- в який спосіб вдається збитковим підприємствам існувати, функціонувати в ринковій системі господарювання протягом довгого періоду, а саме більш ніж 10 років?
- чому не спрацьовують інститути банкрутства в Україні?
- за рахунок яких коштів функціонують збиткові підприємства в Україні?
- наскільки офіційна статистика віддзеркалює реальні результати господарювання вітчизняних підприємств?

Очевидно, що відповіді на поставлені питання можуть бути отримані на засадах поглибленого та комплексного дослідження результатів господарювання всіх підприємств.

Важливим напрямом в дослідженні особливостей розвитку підприємництва є аналіз і оцінка його функцій в забезпеченні інноваційного розвитку вітчизняної економіки.

Зарубіжний досвід показує, що сфера малого підприємництва є основним фундатором нових ідей, нових технологій, створення нових продуктів тощо. За результатами досліджень зарубіжних фахівців 80% нових робочих місць було створено в сфері малого бізнесу. Дрібні наукомісткі осередки, корпорації і партнерства щорічно впроваджують у 2,5–3 рази більше нових продуктів, сервісних послуг, використовують «ноу-хау», ніж великі корпорації (в розрахунку на одного зайнятого). Дослідженнями встановлено, що понад 90% нових технологій у США створюють малі підприємства і незалежні винахідники. В інших країнах результати стосовно внеску малого підприємництва в інноваційний розвиток є дещо нижчими, але все одно вражають.

В Україні ситуація інша. По-перше, в Україні спостерігається негативна тенденція стосовно активності суб'єктів господарювання в сфері інноваційної діяльності. Так, згідно офіційної статистики питома вага суб'єктів господарювання, що займались інноваційною діяльністю,

впроваджували інноваційні технології становила у 1994 р. – 26,0%, а в 2006 р. – тільки 8,5%, тобто знизилась майже в тричі.

При цьому найбільша питома вага інноваційно активних підприємств зосереджена у великих містах (Київ – 32,6%) та на великих підприємствах. Так, 64,3% припадає на підприємства з чисельністю понад 10 тис. працівників, а на підприємства з чисельністю до 100 осіб – лише 3,4%. Звідси можна зробити висновок, що більшість малих підприємств в Україні не спроможні займатись інноваційною діяльністю.

Серед основних факторів, які заважають активізації інноваційної діяльності в секторі підприємницької діяльності можна виділити наступні (за результатами соціологічного опитування):

- нестача власних коштів – 80%;
- великі витрати на нововведення – 55%;
- недостатня державна фінансова підтримка – 53,7%;
- високий економічний ризик – 41,0%;
- тривалий термін окупності інновацій – 38,7%;
- недосконалість законодавчої бази — 40%.

Останній фактор потребує більш детального розгляду. Проблема в тому, що більшість законів і законодавчих актів, які регламентують підприємницьку діяльність прийнято на початку 90-х років минулого століття. Власне на той час в країні не було достатнього досвіду та розробленої стратегії її розвитку. На теперішній час більшість чинних законодавчих актів не відповідають реальній ситуації і країні та потребам підприємницького сектора економіки. Більше того численні зміни в чинному законодавстві з боку владних структур призводять до того, що прийняті на урядовому рівні рішення не виконуються. Низький рівень виконавчої дисципліни спостерігається як з боку законодавчої, виконавчої влади, так і з боку підприємницьких структур. Відсутність механізмів контролю за виконавчою дисципліною, які за своєю сутністю мали би сприяти розвитку підприємництва, значно знижує ефективність цього сектора економіки.

Слід констатувати також відсутність важливих для вітчизняної економіки законів, які мають регламентувати діяльність підприємницьких структур. Зокрема, досі не прийнято Закон України «Про акціонерні товариства», в той час як в Україні функціонує понад 35 тис. акціонерних товариств. На розгляді у Верховній Раді знаходиться Закон України «Про малий бізнес». Недостатньо мірою законодавчо обгрунтована діяльність фінансових посередників фондового ринку України тощо.

Наростання процесів глобалізації активізує проблеми розвитку підприємства і ставить більш жорсткі вимоги до забезпечення фінансової стабільності суб'єктів господарювання в умовах посилення конкуренції з іноземними товаровиробниками.

Одним із напрямів забезпечення позиціонування підприємницьких структур в сучасних умовах і на найближчу перспективу слід вважати підвищення рівня капіталізації.

Дослідження показали, що в Україні питанням капіталізації економіки та її агентів приділяється мало уваги. Першими відчувли необхідність вирішувати питання, пов'язані із підвищенням рівня капіталізації, суб'єкти банківської системи. Національним банком України були встановлені вимоги до забезпечення рівня капіталізації комерційних банків не нижче ніж 10 млн. євро, розроблена програма досягнення регламентованого показника до 2007 р. та обгрунтовані заходи щодо підвищення рівня капіталізації банків України до 2012 р.

В інших галузях економіки і, зокрема, в реальному секторі проблема підвищення рівня капіталізації суб'єктів господарювання перебуває лише на стадії обговорення. В той же час, як показали наші дослідження, в розвинених країнах у великих корпораціях, які успішно позиціонують на міжнародних ринках, стратегія розвитку передбачає досягнення найвищого рівня капіталізації. Показник капіталізації тісно пов'язується з маркетинговою діяльністю. Формуванням позитивного іміджу підприємства та його власників, заохоченням інвесторів до вкладання коштів саме в ті об'єкти господарювання, які мають найвищий рівень капіталізації.

Розроблення стратегії підвищення рівня капіталізації суб'єктів господарювання та економіки в цілому може стати для України реальним напрямом підвищення іміджу країни на міжнародних фінансових ринках. Але для цього необхідно прийняти на урядовому рівні ряд положень та законодавчих актів, які визначають ступінь поняття капіталізації, функції і завдання цього показника в забезпеченні ефективного розвитку суб'єктів господарювання та національної економіки в цілому.

Список використаних джерел

1. Управління інноваційними процесами в регіонах : монографія / за ред. М. А. Козоріз ; НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів : ЛБІ НБУ, 2006. – 263 с. – ISBN: 966-368-036-9.
2. Статистичний щорічник України / за ред. О. Г. Осауленко ; Держ. комітет статистики України. – К. : Консультант. 2006. – 581 с.
3. Козоріз М. А. Роль і функції капіталізації в забезпеченні економічного розвитку суб'єктів господарювання / М. А. Козоріз // Регіональна економіка. – 2007. – №2. – С. 42-49.

Козоріз М. А. Особенности становления и развития предпринимательского сектора экономики Украины.

Рассматриваются особенности становления и развития предпринимательства Украины. Освещенные факторы, которые мешают активизации инновационной деятельности в секторе предпринимательской деятельности.

Ключевые слова: предпринимательство, капитализация предприятий, факторы развития предпринимательства.

Kozoriz M. A. The Features of Becoming and Development of Enterprise Sector of Economy of Ukraine.

The features of becoming and development of enterprise of Ukraine are examined. Lighted up factors which mix activations of innovative activity in the sector of entrepreneurial activity.

Key words: enterprise, capitalization of enterprises, factors of development of enterprise.